

PAAVO KETTUNEN
Kätkeyty ja vaiettu:
Suomalainen hengellinen
häpeä. Kirjapaja: Helsinki
2011. 451 s.

Kettusen uusi laaja teos jatkaa samasta aihepiiristä, johon hänen edellinen merkittävä kirjansa *Suomalainen rippi* (1998) jo pureutui. Uusi kirja on monipuolinen niin empiirinen kuin aatehistoriallinen kuvaus häpeän hengellisistä ja teologisista ulottuvuuksista. Teoksen varsinaisena lähteenä on 435 esseekirjoitusta, joissa suomalaiset kirjoittavat omasta häpeästään ja syällisyydestään sekä näihin asioihin liittyvistä uskonnollisista ja hengellisistä ulottuvuuksista.

Kirjaan sisältyy myös useita varsin perusteellisia taustoittavia jaksosia, joissa pohditaan aihepiirin raamatullista ja teologianhistoriallista taustaa, syällisyyden, sovinnon ja sovituksen dogmaattista teologiaa, pyhän käsitettä sekä monia häpeään liittyviä psykologisia ulottuvuuksia. Kettunen osoittaa näin hallitsevansa aihepiirinsä kokonaisvaltaisesti eikä vain oman alansa, käytännöllisen teologian, näkökulmasta. Suomenkielisessä teologiassa näin laaja taustatyö ja aiheen monialainen hallinta on harvinaista.

Systemaattinen teologi odottaa usein sellaista aiheen käsittelyä, joka olisi rakenteeltaan käsitteellistä niin, että eri osat muodostavat elegantin kokonaisuuden. Käytännöllisen teologian ”empiirisen” metodin lähtökohta on kuitenkin sellainen, että todellisuudesta pyritään nostamaan esiin jokin ajankohtainen, hankalasti tavoitettava ilmiö, jota sitten yritetään selittää ja kartoittaa. Aiheen monisyisyys ja versoilu on tällöin todellisuuden ilmiö, jonka ehdoilla tutkijan on kuljettava. Ensisijainen tehtävä on dokumentointi, selittäminen ja mutkien oikominen voi tapahtua vasta sen jälkeen.

Häpeä tarjoutuu hyvin juuri tällaiseksi todellisuuden ilmiöksi. Ai-

he on maailmalla tullut uudestaan muotiin eri tieteenaloilla. Kettunen on näistä trendeistä hyvin selvillä, mutta paaluttaa silti ilmiötään varsin itsenäisesti ja omaan aineistoonsa nojaten. Hän ei elämöi esimerkiksi antropologisella häpeän ja kunnian sosiaalisella rakentumisella. Psykologiaa hän käyttää laajasti mutta maltillisesti. Kettusen lähtökohtana ovat tietyt terveellä järjellä ymmärrettävät asiat, jotka kuitenkin kaipaavat selitystä ja teologista tulkintaa.

Usein toistuva ymmärrettävä asia on häpeän ja syällisyyden ero ja samanaikaisuus. Syällisyyttä tunemme asioista, joissa olemme tehneet moraalisesti väärin. Sen lisäksi kuitenkin monet meistä tuntevat epämääräistä kelvottomuutta ja riittämättömyyttä, joka ei johdu moraalista väärin tekemisistämme. Tätä kelvottomuutta voidaan useissa tapauksissa hyvin kutsua häpeäksi. Kettusen tulkinnan mukaan häpeä yritetään usein erityisesti uskonnollisissa piireissä kuitenkin tulkita syällisyydeksi ja päästä siitä eroon siten kuin syällisyydestä päästään. Tämä on kuitenkin virheellinen pyrkimys, sillä häpeä ja syällisyys ovat eri asioita ja niihin tepsivät erilaiset keinot.

Pidän tätä lähtökohtaa hyvänä ja terveenä. Se ei tietenkään vielä selitä, mitä häpeä viime kädessä on. Kettusen mukaan syällisyys on ollut psykologian ja sielunhoidon hallitsevana lähtökohtana monien vuosikymmenten ajan, ja tästä syystä häpeän tunnistaminen syällisyyksien viereltä on vaikeaa. On helpompi tulkita häpeä syällisyydeksi. Luonnollisesti Kettunen erottaa useita eri häpeän lajeja, kuten häveliäisyyden tai hienotunteisuushäpeän, joka on terve ja tarpeellinen sosiaalisen pääoman ja ihmisten kasvurauhan osa-alue. Suureksi ongelmaksi kirjemateriaalissa nousee kuitenkin itsetunnon tuhoava ja ahdistusta aiheuttava, oman olemassaolon kaikinpuolista kelvottomuutta korostava häpeä.

Tällainen yleinen kelpaamattomuus ei oikein sovellu sosiaalisen

kunnian ja häpeän mittareilla analysoitavaksi, koska se on niin massiivista eikä näytä rakentuvan yhteiskunnallisista asetelmista käsin. Kelpaamattomuuden tunteen juuret lienevät lapsuuden tärkeimmässä ihmissuhteissa. Sisällöltään tuo häpeän laji liittyy usein seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja ruumiiseen. Uskonnollinen elämämpiiri voimistaa usein kelpaamattomuuden tunnetta. Kettusen kirjeissä mieltään purkavat huomiota herättävän usein ahdasmielisten herätysliikkeiden ja vapaakirkkojen edustajat. Suomalaisesta kristillisyydestä kirja antaa välillä lohduttoman kuvan.

Häpeän ja syällisyyden kristillinen aatehistoria on varsin arvoituksellinen. Jos katsoo aiheesta tehtyä historiallista tutkimusta, huomaa pikemmin sen, että Raamatun aikana ja Raamatussa juuri häpeä on usein keskeinen tunne. Syällisyys ei sen sijaan klassisesti esiinny varsinaisena yksilön syällisyydentunteena, vaan se tahtoo jäädä oikeusistuimien kielenkäytön piiriin. Esimerkiksi Simo Knuutilan kattavassa antiikin ja keskiajan tunteiden historiassa häpeä esiintyy usein perustunteena, mutta syällisyydentunne vain harvoin. Kirkkoisä Augustinusta voidaan yleensä kätevästi syyttää antiikin ajattelun muuttamisesta, mutta en ole varma, voidaanko niin tehdä tässä tapauksessa. Omantunnon käsitteen syntyminen toki tuo yksilön syällisyyttä jossain määrin esiin, mutta raamatuntutkijat ovat usein huomauttaneet, että varhaisten kristittyjen omatunto näyttää olleen suhteellisen ”robusti”, ei liiaksi syällisyyden vaivaama.

Saattaa jopa olla niin, että syällisyyden ylikorostuminen nykyaikana ei olekaan kristinuskon syntiopin seurausta vaan poliisin ja oikeuslaitoksen kaikenkattavuuden sekä analyttisen psykologian tulkintamallien eräs hankalasti hahmotettava aatteellinen seuraus. Kettunen mieltii varsin laajasti syntiinlankeemuskeruusta, armoa ja sovitusoppia näkökulmista, joissa syällisyys

ei liene ainoa perusongelma. En itse osaa mennä niin pitkälle systemaattisen häpeäteologian suuntaan kuin hän, mutta totta on, että kristillisen aatehistoriamme kaikki pahat ja huonot vaihtoehdot eivät palaudu syyllisyyteen. Maailman turmiovaltoja on monenlaisia.

Käytännöllisen teologian empiirisen metodin eittämättömänä vahvuutena on se, että se voi esittää todellisuuden oudot ilmiöt nahkoineen ja karvoineen, tarjoten selityksiä mutta toisaalta pitäytyen lähteidensä runsaassa ja kummallisessa ilmiömaailmassa. Häpeän arvoitus saa osaselityksiä psykologisista objektisuhdeteorioista, suomalaisen kristillisyyden ahdasmielisestä luonteesta sekä ruumiin ja sukupuolen ihmisen sieluntilaa yleispätevästi virittävistä piirteistä. Välillä häpeän taustalla lienee depressio, mutta yllättävästi Kettunen kytkee häpeän myös narsismiin. Mikään näistä tekijöistä ei kuitenkaan yksin selitä häpeää kokonaisuudessaan. Varmaan-kin viisaasti Kettunen on jättänyt filosofiset ja sosiaalishistorialliset selitykset vähemmälle huomiolle – toki niistäkin kiinnostuneille hän tarjoaa eväitä. Postmoderni konstruktionismi on onneksi teoksesta jätetty pois; häpeää käsitellään todellisena ilmiönä ja tunteena eikä itse tuotettuna aatteellisena kutsuhuutona.

Kettusen teos on suomalaisen käytännöllisen teologian visionäärinen voimannäyte, uskollinen lähteilleen mutta samalla laajoja tulkinnallisia kaaria piirtävä. Kettunen on lisäksi erittäin selkeä kirjoittaja ja kykenee esittämään hankalatkin asiat populaaristi, välillä jopa kansanomaisesti. Kirja on helppo lukea, mutta se ei tarjoa helppoja ratkaisuja niin käytännön kuin teoriankin näkökulmasta monimutkaiseen aihepiiriinsä.

**RISTO SAARINEN
PROF., HELSINKI**

SIRU KAINULAINEN & VIOLA PARENTE-CAPKOVÁ (TOIM.)

Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä. Turun yliopiston Taiteiden tutkimuksen julkaisuja. Turku 2011. 313 s.

Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä on yhdestätoista artikkelista koostuva tutkimusantologia, jonka kohteena ovat kaunokirjallisuus, porno, kansanrunous, haastattelut, historialliset aineistot ja omaelämäkerralliset tekstit. Kirjan lähtökohtana on Turussa syksyllä 2008 järjestetty luentosarja häpeästä. Näkökulma kirjassa on monitieteinen.

Häpeästä on mahdotonta puhua sellaisenaan. Se liittyy ja nivoutuu samanaikaisesti hyvin moneen asiaan kuten kulttuuriin, uskontoon, sukupuoleen, seksuaalisuuteen, kasvatukseen, ruumiin toimintoihin, sosiaaliseen vuorovaikutukseen, valankäyttöön, moraaliin, tunne-elämään, psykologiaan, psykoanalyysiin ja teologiaan. Sillä voi olla yhteytensä niin yksilön psyykkiseen ja fyysiseen kehitykseen kuin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, varallisuuteen ja jopa asuinpaikkaan. Häpeä koskettaa ihmisen identiteettiä, minäkuvaa ja itsearvostusta. Se on sekä äärimmäisen yksilöllistä ja intiimiä että globaalia. Nämä kaikki näkökulmat tulevat ilmi esiteltävän kirjan artikkeleissa. Kokonaisuutena ne todistavat juuri häpeän moniulotteisuudesta.

Samalla kun häpeä on äärimmäisen yksilöllistä, se on myös yhteisöön ja vuorovaikutukseen liittyvää. Sosiaalisesti "olla yksin" on "olla häpeissään". Häpeän tilassa oleva ihminen on vailla hyväksyvää vuorovaikutusta. Yhtäältä hän toivoo, että hänet nähtäisiin sellaisena kuin hän on, mutta samalla hän pelkää tulevaisuutta paljastetuksi ja nähdyksi sellaisena, jota hän ei toivoisi olevansa. Häpeä on siis dialoginen tunne. Ihminen häpeää aina jonkun toisen

edessä, joko todellisen tai kuvitellun. Tämä "toinen" voi olla myös meidän sisällämme.

Häpeä voi olla luonteeltaan sekä äärimmäisen negatiivista että positiivisuudessaan elämää suojelevaa. Samanaikaisesti kun häpeätutkimus on lisääntynyt, ovat tänä Big Brothereiden ja Idolsien aikakautena myös röyhkeä häpeä ja häpeämättömyys lisääntyneet. Se on merkinnyt elämää suojelevien terveiden rajojen häipymistä ja tunkeutumista ihmiselämän intiimeille ja psyyken sisäisille alueille.

Syyllisyys katsoo ulospäin, mitä olen tehnyt, häpeä katsoo sisäänpäin, mitä olen. Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että häpeä kuuluu enemmän naisille ja syyllisyys miehille.

Seksuaalisuuden keskeisyydestä häpeässä kertoo se, että kaikissa kirjan häpeäartikkeleissa seksuaalisuus on jotenkin mukana. Erityisesti sitä käsitellään kirjan alussa. Mikko Carlson tarkastelee seksuaalisuuteen ja identiteettiin liittyvää häpeää. Pia Livia Hekanaho tarkastelee homoseksuaalisuutta gay pride – gay shame -ilmiön välityksellä. Tällöin on kysymys myös identiteetistä ja kysymyksenasettelusta, voiko ihminen olla ylpeä elämästään ja siihen kuuluvasta seksuaalisuudesta vai pitääkö hänen hävetä sitä. Seksuaalisuus, häpeä ja hävyttömyys ovat teemoina Susanna Paasosen artikkelissa "Kielletyn hedelmän haju", jossa hän pohtii seksuaalisen halun, kiihottavuuden ja pornon yhtäältä houkuttelevuutta ja toisaalta ällöttävyyttä. Seksuaalisessa kiihottavuudessa voi samanaikaisesti olla mukana sekä häpeällisyyttä että hävyttömyyttä.

Kirjan toinen osasto käsittelee historiallisten, uskonnollisten ja muiden institutionalisoitujen järjestelmien tuottamia käsityksiä häpeästä. Satu Lidman tarkastelee häpeä- ja kunniarangaistuksia rikoshistorian näkökulmasta, mutta tuo esimerkkejä myös nykykäytännöistä. Hänen mukaansa kunniaväkivalta ei ole vain meihin nähden kaukaisten maiden todellisuutta vaan osa eu-